

مدرسه‌ها کوچک‌تر می‌شوند؟

نگاهی به مدرسه‌های جهان در سال‌های پیش رو

مرتضی مجددر
پژوهشگر مسائل آموزشی

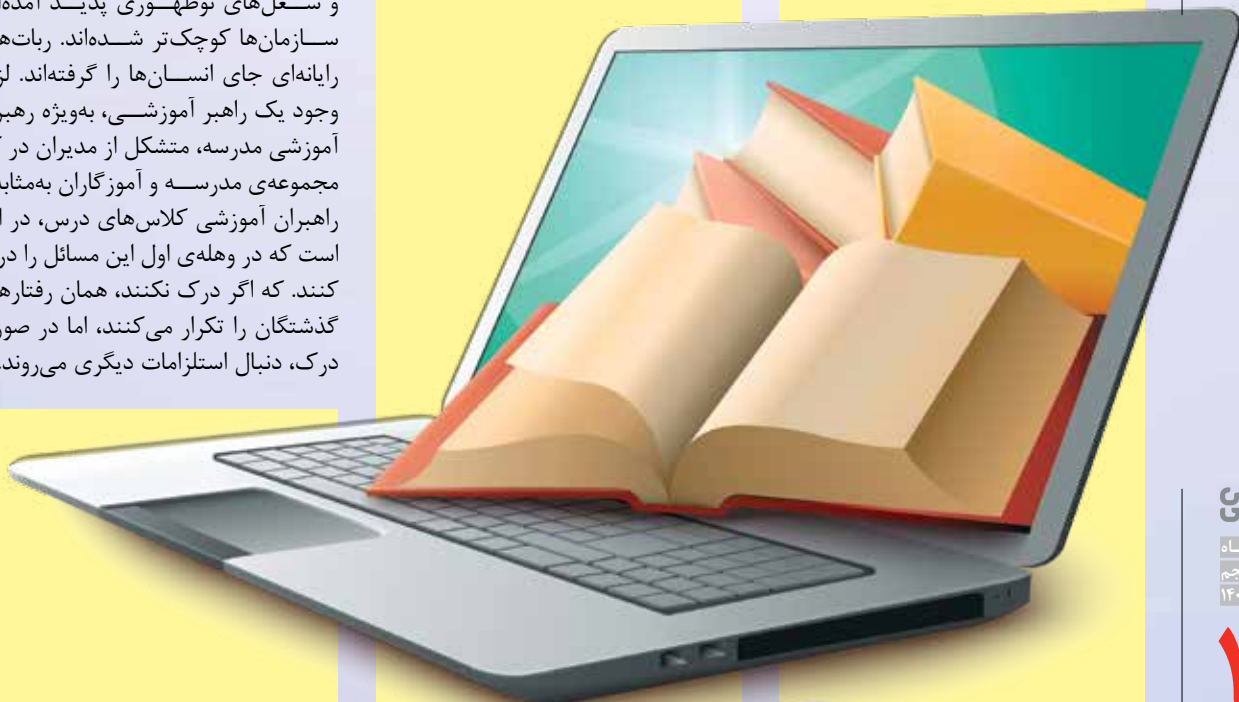
محیط یادگیری

بر اساس نظر برخی آینده‌پژوهان عرصه‌ی آموزش، به نظر می‌رسد، در آینده‌ی نه‌چندان دور، مدرسه به شکل فیزیکی امروز وجود نداشته باشد و مدرسه‌ها بیشتر پایگاه یادگیری باشند تا مکان یادگیری. در واقع ممکن است مدرسه از مکان^۲ به فضا^۱ تغییر نقش دهد. حتی در دیدگاه‌های آینده‌پژوهان آموزشی صحبت از مدرسه‌ای با یک یا چند اتاق به میان می‌آید. در این میان، با توجه به کثرت منابع در دسترس، حتی ممکن است کتابی از پیش تعیین شده برای دانش‌آموز تهیه نشود، معلم و روش آموزش را هم خود یادگیرنده انتخاب کند و راهبردهای آموزشی و فضاهای یادگیری به صورت روزافزونی تغییر شکل دهند. البته عده‌ای هم پا را فراتر از این می‌گذارند و به‌طور کلی از مدرسه‌زدایی سخن می‌گویند. هرچند این سخن نمی‌تواند درست باشد؛ چنانچه سند برنامه‌ی درسی ملی، مدرسه را محیط یادگیری

امروزه با توجه به وضعیت جدید فضای آموزشی، شیوه‌ی رشد و توسعه‌ی اطلاعات علمی دانش‌آموزان از حالت سنتی و کلاسی و آموزش رودررو، به شیوه‌هایی فراتر از کلاس و مدرسه توسعه یافته است. زمانی معلم در کلاس درس نقش دانای کل را داشت و وظیفه‌ی انتقال اطلاعات و مفاهیم به دانش‌آموزان را عهده‌دار بود و از او به‌عنوان معلم یاد می‌شد، اما این نقش به تدریج به معلم به‌مثابه‌ی تسهیلگر (و به تعبیر سند برنامه‌ی درسی ملی «راهنما و راهبر») و در دوران کنونی، به معلم به‌مثابه‌ی طراح، تغییر مسیر داده است. همچنین، نقش انتقال‌دهندگی اطلاعات معلم از نسبت بالای تقریباً ۹۰ درصدی در حالت سوم یا همان معلم به‌عنوان طراح، به چیزی حدود ۳۰ درصد کاهش یافته است.

پایه و اصلی می‌داند، ولی یادگیری را به آن محدود نمی‌شمارد. بنابراین، مدرسه به هر حال نقش خود را خواهد داشت. وارن بنیس، آینده‌پژوه معروف، نیز معتقد است، در آینده مدرسه‌ها فقط از رایانه‌ها و دستگاه‌های فرستنده‌ای تشکیل خواهند شد که محتواهای تهیه‌شده از قبل را رأس ساعت و برنامه‌ی معین به دانش‌آموزان خود در اقصا نقاط جهان می‌فرستند. بنابراین، به صورت انحصاری، ثبت‌نام از دانش‌آموزان محدوددهی مدرسه در همان مدرسه بی‌معنی خواهد شد و حتی این گستردگی حضور دانش‌آموز به شهر، استان، کشور، قاره و کل جهان تغییر خواهد یافت؛ یعنی دانش‌آموزانی از کل جهان با ملیت‌ها، فرهنگ‌ها، نژادها و زبان‌های گوناگون در یک کلاس درس حضور خواهند داشت!

در گذشته، یعنی عصر صنعتی، دانش‌آموزان مدرسه را برای کار در کارخانه‌ها و سازمان‌ها تربیت می‌کردیم. صدای سوت کارخانه با زنگ مدرسه هم‌خوانی داشت و بچه‌ها شرطی می‌شدند. در عصر دیجیتال، سوت کارخانه‌ها قطع و دودکش‌ها خاموش شده‌اند، ولی همچنان زنگ مدرسه‌ها دانش‌آموزان را برای دودکش‌های خاموش تربیت می‌کنند. امروزه شغل‌های زیادی از بین رفته‌اند و شغل‌های نوظهوری پدید آمده‌اند. سازمان‌ها کوچک‌تر شده‌اند. ربات‌های رایانه‌ای جای انسان‌ها را گرفته‌اند. لزوم وجود یک راهبر آموزشی، به‌ویژه رهبران آموزشی مدرسه، متشکل از مدیران در کل مجموعه‌ی مدرسه و آموزگاران به‌مثابه‌ی راهبران آموزشی کلاس‌های درس، در این است که در وهله‌ی اول این مسائل را درک کنند. که اگر درک نکنند، همان رفتارهای گذشتگان را تکرار می‌کنند، اما در صورت درک، دنبال استلزامات دیگری می‌روند.

تمرین

- با نگاه آینده‌پژوهانه بگویید آیا واقعاً مدرسه‌ها به تدریج از مکان به فضا تغییر ماهیت خواهند یافت؟
- در مورد مدرسه‌زدایی چه می‌دانید؟ نظریه‌ی مدرسه‌زدایی **ایوان ایلینچ** را با نظریه‌های جدیدتر در این زمینه مقایسه کنید.
- اگر قرار باشد مدرسه‌ها به مجموعه‌هایی متشکل از یک یا چند اتاق تبدیل شوند، تکلیف تعاملات انسانی معلم با دانش‌آموزان چه خواهد شد؟
- ابتدا در مورد واژه‌ی ترکیبی آموزش-پرورش که در ایران به جای کلمه‌ی EDUCATION ترجمه شده است، تحقیق کنید؟ آیا آموزش با پرورش فرق دارد؟ کدام یک زیر مجموعه‌ی آن دیگری است؟ در مدرسه مهم‌ترین وظیفه‌ی ما کدام است؟ سپس بر اساس نگاه آینده‌پژوهانه بگویید تکلیف این دو، البته اگر بینشان تفکیکی قائل هستید، در مدرسه‌هایی با یک یا چنداتاق در آینده چه خواهد شد؟ آیا در این زمینه بحرانی را پیش‌بینی نمی‌کنید؟

تمرین

- فرض کنید در پنج سال آینده فناوری جدیدی ظهور می‌کند که تلفن همراه، شبکه‌های پیام‌رسان مجازی و انتقال صوت و تصویر از طریق ماهواره‌ها را به‌طور کلی دگرگون کند. حدس‌زدن در مورد مختصات این فناوری جدید را به خودتان واگذار می‌کنیم. حال بگویید با این فناوری جدید چگونه برخورد می‌کنید؟ مانند برخی سالمندان که با آمدن تلفن‌های همراه نسل جدید به افرادی منفعل تبدیل شده‌اند یا افرادی که خود را با این فناوری‌ها تطبیق داده‌اند؟ با دوستان و اعضای خانواده‌ی خود در این باره بحث کنید.
- پیشنهادهای به مدیران مدرسه‌ها: این موضوع را در یکی از جلسات شورای آموزگاران به بحث بگذارید و از همکاران بخواهید به هر دو جنبه‌ی زندگی شخصی و کاری خود از این زاویه توجه کنند.

فایده‌ی آینده‌پژوهی

اندیشیدن درباره‌ی آینده برای کارها و فعالیت‌های کنونی انسان ضروری است. واکنش بدون اندیشیدن به آینده امکان‌پذیر است، اما کنش امکان‌پذیر نیست، چراکه عمل نیاز به پیش‌بینی دارد. بدین ترتیب، تصویرهای آینده (آرمان‌ها، هدف‌ها، مقصدها، امیدها، نگرانی‌ها و آرزوها) پیش‌ران‌های اقدامات فعلی ما هستند؛ بنابراین، آینده‌امری است که مردم می‌توانند آن را با فعالیت‌های هدفمند خود طراحی کنند و شکل دهند. مردم برای آنکه خردمندانه عمل کنند، باید نسبت به پیامد اقدامات خود و دیگران آگاهی و شناخت کافی داشته باشند. همچنین واکنش‌های دیگران و نیروهایی را بررسی کنند که خارج از کنترل آن‌هاست. این پیامدها تنها در آینده خود را نشان می‌دهند. بدین ترتیب، افراد نه تنها می‌کوشند امور در حال رخ‌دادن را بفهمند، بلکه می‌کوشند اموری را که بالقوه امکان رخ‌دادن دارند یا در وضعیت خاصی در آینده اتفاق خواهند افتاد نیز بشناسند. افراد با بهره‌بردن از این شناخت حدسی، موقعیت کنونی خود را تشخیص می‌دهند، کارهایشان را دنبال می‌کنند و از بستر زمان و فضای مادی و اجتماعی می‌گذرند.

آینده‌پژوهی فقط در مورد کار نیست!

تاکنون همه‌ی مثال‌ها و تمرین‌هایی که ارائه کردیم، به نوعی با تعلیم‌وتربیت یا شغل معلمی ارتباط داشت، ولی باید بدانیم، آینده قرار نیست فقط در مورد شغل و حرفه‌ی ما رخ دهد! زندگی جدید ما نیز با ویژگی‌های نوظهور خود در آینده رقم خواهد خورد، همان‌طور که تاکنون چنین بوده و در چند سال اخیر با تغییرات فناوری سرعت هم گرفته است. از این رو، بحثی مطرح می‌شود با عنوان آینده‌پژوهی فردی^۲ که از واژه‌ی آینده‌پژوهی برگرفته شده و بیانگر به‌کارگیری روش‌های آینده‌پژوهی در زندگی افراد است. در واقع، آینده‌پژوهی فردی تلاش نظام‌مند فرد برای شناخت خود و شکل‌بخشیدن به آینده‌ی خود است. آینده‌پژوهان صاحبان کسب‌وکارها و دولت‌ها در سراسر دنیا از روش‌هایی استفاده می‌کنند که به آن‌ها فرصت درک، اکتشاف و برنامه‌ریزی برای آینده را می‌دهد. از آن مهم‌تر، آن‌ها می‌دانند که چگونه بر آینده تأثیر بگذارند و آن را تغییر دهند. حال در آینده‌پژوهی فردی، این روش‌ها در سطح فردی، خانواده و کسب‌وکارهای کوچک به کار برده می‌شوند. در واقع، سیستم آینده‌پژوهی راهنمایی است که کمک می‌کند فرد نگاهی روشمند به آینده‌اش داشته باشد. این سیستم گام‌های ساده و کوتاهی دارد که به خلق آینده‌ی دلخواه منتهی می‌شود. دنیای اطراف تا اندازه‌ای برای زندگی ما تصمیم می‌گیرد. با این حال، اگر فردی برای زندگی خود برنامه‌ای داشته باشد، زمانی که تصمیم‌های روزمره را می‌گیرد، هر چقدر هم که کوچک باشند، در جهت برنامه و آینده‌ای که برای خود می‌خواهد، پیش خواهد رفت. در فرایند آینده‌پژوهی فردی، روش‌های مشابهی به کار می‌روند که آینده‌پژوهان در دهه‌های گذشته با موفقیت برای سازمان‌های بزرگ به کار برده‌اند و حال برای تناسب یافتن با زندگی فرد یا خانواده، مقیاس آن‌ها کاهش یافته و مراحل آن به‌صورت زیر است:

گام اول: شناخت فردی؛

گام دوم: ساخت سناریوهایی بر اساس شناخت فردی؛

گام سوم: برنامه‌ریزی راهبردی (استراتژیک) بر اساس این سناریوها.